

**A NAGYKÖRŰI TÁJGAZDÁLKODÁSI PROGRAM TANULSÁGAI ÉS JAVASLATAI
KÜLÖNÖSEN A MENTETT OLDALI TÁJHASZNÁLAT-VÁLTÁST ILLETŐEN**

Balogh Péter
geográfus, kutatásvezető

I. rész

Tartalom

Összegzés.....	2
A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program előzményei, koncepciója.....	2
Helyzetértékelés.....	2
A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program története.....	3
A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program koncepciója.....	4
A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program részprogramjai.....	7
Kubikgödör Hasznosítási Program.....	7
A probléma és a megoldás.....	7
Működtetés és tanulságok.....	8
Hullámtéri tájgazdálkodási program	10
A probléma és a megoldás.....	10
Működtetés és tanulságok.....	11
Mentett oldali fokrendszer felújítása, a korszerű ártéri tájgazdálkodás kialakítása... 	13
A probléma és a megoldás.....	13
Megvalósítás és tanulságok.....	15

Összegzés

Napjaink természeti és társadalmi jelenségei, kihívásai arra figyelmeztetnek, hogy a szabályozások óta követett természetidegen vízgazdálkodási és tájhasználati koncepció reformra szorul. Fenntartható fejlődésünk feltételeinek biztosítása érdekében célunk: környezetünk rehabilitációja egy a természetes adottságoknak megfelelő gazdálkodási rendszer kidolgozásával és működtetésével. Ehhez mintaként az itt - a szabályozások előtt - évszázadokig működtetett ártéri gazdálkodás kínálkozik. A táj rendezése a gazdaság „ökológizálásával” teljesül: a Természet védelme nem a lakosság kitiltása által, hanem a gazdaságba integrálva valósul meg. Így egy olyan fenntartható gazdasági rendszert nyerhetünk, amely alkalmazkodik a természeti adottságokhoz és megfelel korunk legújabb kihívásaira is. Erre igyekszik példát hozni a Nagykörűi Tájgazdálkodási Program.

A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program előzményei, koncepciója

Helyzetértékelés

Nagykörű község Jász-Nagykun-Szolnok megyében, Szolnoktól mintegy 30 km-re „felfelé” a Tisza mentén helyezkedik el. Évszázados múltú, jellegzetes Közép-Tisza vidéki település, mind földrajzi környezete, ökológiai adottságai, gazdasági jellemzői szerint, mind történelmi, kulturális, szociális tekintetben.

Az alábbiakban jelzett természeti és társadalmi jelenségek, kihívások nemcsak Nagykörűben, de az egész Tisza mentén illetve az Alföldön arra figyelmeztetnek, hogy a szabályozások óta követett természetidegen vízgazdálkodási és tájhasználati koncepció megreformálásra szorul:

- A fenntartható fejlődés biztosítása érdekében a csökkenteni kell Természet túlzott terhelését. *Környezetünk védelme elsődrendű, közvetlen gazdasági érdek.*
- A szabályozást követően vagy túl sok vagy túl kevés a víz. Árvíz, belvíz, aszály. A jelenlegi rendszer drágán kezeli, és nem oldja meg a felmerülő problémákat.
- Számítanunk kell a mederben(!) levonuló drasztikus szennyezésekre.
- A szabályozások után szántóföldi művelésbe vett mélyen fekvő vagy szikes területeket nem lehet gazdaságosan művelni a hagyományos szántóföldi kultúrákkal intenzív módon.
- A világ fejlett országaiban a mezőgazdasági termények döntő többségéből túltermelés van. Át kell alakítani külkereskedelmi áruszerkezetünket.
- Sajátosan magyar, minőségi terméket kell előállítanunk, és törekedni a helyben történő feldolgozásukra.
- Európai (és világgazdasági) integrálódásunkkal miatt jelentős területek lesznek kivonva a szántóföldi művelés, de legalábbis a (magyar) gazdák alól, mert tönkre fog menni (még jobban) a jelenlegi gazdálkodás, de legalábbis a jelenlegi gazdálkodó – a (jelenlegi) EU gazdasági érdekeinek megfelelően.
- A mezőgazdasági szerkezetváltás során alkalmazkodni kell az új gazdasági körülményekhez (lásd előbb), növelni kell a vidék jövedelmezőségét és a foglalkoztatottságot, valamint a táj természetszerűségét, mozaikosságát.

- Az Európai Unióban az új irány a Természet értékeinek a felismerése. Teret nyert és egyre bővülő piaci részesedést a természetszerű biogazdálkodás. Előtérbe kerültek a jóléti funkciók, a rekreációs lehetőségek. Az idegenforgalmi kereslet folyamatosan bővül.

Ezen összefüggő problémák *valódi* megoldása alapvető Nagykörű és a többi Tisza menti település továbbélése szempontjából. A vidék és a mezőgazdaság jövedelem termelő képessége messze elmarad a többi szektortól a jelenlegi közgazdasági rendszerben, ezért jelentkeznek a betegség tünetei. Ugyanakkor *a vidék és a táj az ország teste*, tehát országos jelentőségű, hogy egészséges legyen.

A külső okok és az országos jelentőség rámutat a központi (kormányzati) felelősségre. A feladat megoldásához nélkülözhetetlen felülről jövő akarat és segítség helyi fogadására és irányítására, mintegy útmutatásként, a tájban gyökeredző helyi akarat megnyilvánulásaként a nagykörűi községi önkormányzat alulról jövő kezdeményezése a Nagykörűi Tájgazdálkodási Program.

A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program története

A Községi Önkormányzat a többi Tisza menti területhez **hasonló gondok és lehetőségek** okán minta- és példaértékű kezdeményezéseket indított el a '90-es évek közepén. A községösszevonásból fakadó alárendelt szerepből 1990-ben felszabadulva néhány év alatt gyakorlatilag teljesen kiépítettük a további fejlődéshez szükséges **infrastrukturális alapokat** (új vízmű, csatorna-, telefonhálózat, szeméttelep, stb.). A megélhetés biztosítása, a vidéki életminőség javítása érdekében egy sajátos **vidékfejlesztési programot** dolgoztunk ki, amely a feladatokat egységes rendszerben tekintve igyekszik megválaszolni. A koncepció alapja, hogy át kell térnünk természetes erőforrásaink fenntartható felhasználására, hiszen csak így lehet esélyünk sikeresen válaszolni a 21. század egyre élesebben jelentkező kihívásaira. Az így kínálkozó haszonvételek segítségével korszerű gazdasági szerkezet alakítható ki (az új piaci és EU-s követelményekhez igazodó agrárszerkezet, a termékek helyi feldolgozása, a természet-harmónikus idegenforgalom, és a rá épülő szolgáltatások, stb.).

A Program megalapozásaként első munkáink és pályázataink az 1990-es évek közepétől elsősorban a község és a táj történetének feltárására irányultak. Az egyre súlyosbodó természeti és társadalmi-gazdasági válságjelenségek és a kezelésükre hivatott központi kezdeményezések erőtlensége azt mutatták, hogy meg kell kezdenünk önmagunk megsegítését. Ez azt (is) jelenti, hogy segítenünk kell a felülről indult (jó)akarat helyi megérkezését. A jelenlegi rendszerben nem (sem) mindig a rossz irány miatt nem jut el a központi segítség a (vidéki) címzetthez, hanem a sok közbülső (szintén sajátérdekű) résztvevő miatt.

Ezért a 2000-es nagy árvíz után újszerű kezdeményezéseink hatékonyabb menedzselése érdekében kialakítottuk az ún. Ártéri Gazdálkodás Kutatószobát és a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazásának elősegítésére hivatott Térségfejlesztési Irodát. Nagykörűi Tájrehabilitációs Program néven összefoglalt koncepciónk, és az egyes részprogramok hamarosan széles körben ismertté váltak a Tiszával foglalkozók körében. Kubikgödör Hasznosítási Programunk az egyik legnevesebb támogatónk, a WWF Magyarország segítségével nemzetközi érdeklődésre is számíthat. Megalakult az Első Ártéri Szövetkezet, ami szürkemarhák legeltetését vállalta, elsősorban a hullámtéri gyalogakácosok holisztikus

hasznosítása céljából. Eredményeinket egyaránt elismerte az FVM Vidékfejlesztési Főosztálya és a területileg illetékes Közép-Tiszai Vízügyi Igazgatóság is. A koncepció tudományos megalapozottságát és szakmai elfogadását jelzi a publikációk sora a vidékfejlesztési, tájgazdálkodási és földrajztudományos szakfolyóiratokban: Tanulmányaink jelentek meg például a „Falú Város Régió”¹, „a Falú”² vagy a „Földrajzi Közlemények”³ című folyóiratokban, illetve részt vettünk a „Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése” (VTT) környezet- és vidékfejlesztés orientált továbbfejlesztésében⁴.

2003 végével az önkormányzat nehéz anyagi helyzete miatt a Térségfejlesztési Iroda megszűnt, de a Program folytatódott, kiteljesedett a hullámtéri tájgazdálkodási program, illetve a polgármester komoly lobbitevékenységet folytatott a VTT komplexitása érdekében. 2004-től a kutatási-tervezési és a környezeti nevelési feladatok a civil összefogással alakult Tisza Tájéközpont Kht. vitte tovább. 2006-ban újabb sikeres pályázatainak köszönhetően az önkormányzat újra alkalmazni tudott a Programért dolgozó munkatársakat.

A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program jellegéből adódóan és eredményességének biztosítása végett közvetít a tudomány, a tervezés és a közigazgatás, valamint a helyi tájhasználók tényleges gyakorlata között.

A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program koncepciója

A ma oly egysíkúnak ismert, monokultúrás táj eredeti adottságait tekintve változatos élőhelyeket és gazdag megélhetést biztosít(hatna). A Nagykörűi Tájrehabilitációs Program **célja** egy olyan korszerű tájhasználat modellszerű kialakítása, amely a táj eredeti adottságaira alapozva **egy rendszerben** képes nyújtani a

- megélhetési biztonságot (mezőgazdasági szerkezetváltás),
- ökológiai biztonságot (tájrehabilitáció), és az
- árvízi biztonságot (vízkészlet-gazdálkodás).

A program közvetlenül a *nagykörűi ártéri öblözetre* terjed ki – a töltéseken kívül és belül; míg tanulságait tekintve az egész Tisza vidékre.

A program célcsoportja ennek megfelelően közvetlenül Nagykörű község lakossága, mezőgazdasági gazdálkodói és idegenforgalmi szolgáltatói, valamint a rendszerváltás után

¹ Balogh Péter: *A korszerűsített ártéri gazdálkodás, mint a Tisza-vidék vidékfejlesztési koncepciója.* in: Falú Város Régió 2001/4. pp. 34-38.

Balogh Péter: *Kubikgödör hasznosítási program a Tisza mentén.* in: Falú Város Régió 2001/6. pp. 19-21.

² Balogh Péter: *Az ártéri gazdálkodás lehetősége a Tisza-vidéken.* in: A FALU 2002. Nyár pp.31-40.

³ Balogh Péter: *Az ártéri tájgazdálkodás koncepciója.* in: Földrajzi Közlemények 2001/3-4 pp.249-270.

⁴ in: Varga István és mtsai 2002: *Árvízi tározók területének tájgazdálkodási, ökológiai célú hasznosítási lehetőségei és gazdaságossága.* A KöViM megbízásából THESIS Kft, WWF Magyarország, VÍZITERV Consult Kft., Budapest.

munka nélkül maradt szakképzetlen rétegek, illetve a Program mint megoldási modell alkalmazhatósága miatt közvetve az egész Tisza-vidéki népesség.

A fenti cél megvalósítására az ELTE Természetföldrajzi Tanszékén folyó doktori program segítségével kidolgoztuk az **ártéri tájgazdálkodás** mint a korszerűsített ártéri gazdálkodás koncepcióját⁵.

A koncepció elvi alapja, hogy a *Természet (a környezetünk) védelmét integrálni kell a gazdálkodási rendszerünkbe*. Másképpen: össze kell hangolni az ökológiai és ökonómiai hasznosságot, a Természetbe illeszkedve kell kielégíteni szükségleteinket. Ahogy eddig a természetet igyekeztek olyanná alakítani, hogy beilleszkedjen a gazdaság rendszerébe, úgy most **a gazdasági érdeket olyanná kell alakítani, hogy a gazdasági tevékenység bele illeszkedjen a Természet funkcionális rendszerébe**. E cél a meglévő gazdasági eszközrendszer megfelelő használatával elérhető.

A koncepció gyakorlati alapját a Tisza-vidék (potenciális) **természeti adottságai** és az ebből fakadó szükségszerűségek és lehetőségek adják. Ugyanis ez a fél alföldnyi terület a közhiedelemmel ellentétben nem asztallap simaságú, hanem *jellemző szintek* – árterek, medrek és magaspartok – *mozaikos egysége*. Ez a hálózat a vízháztartás kiegyensúlyozásához szükséges – ill. ez a hálózat szükséges a vízháztartás kiegyensúlyozásához – hiszen így biztosítható a rendszerszerű hiányzó csapadék⁶ pótlására szolgáló árvízi víztöbblet természetszerű terítése.

A megoldás kulcsa, hogy *minél teljesebben vissza kell adni a meglévő természetadta szinteknek a természetadta funkcióját, és azt felhasználni jövedelemtermelésre*. Másképpen: a vizes területeket azért szeressük, mert vizesek, illetve azt használjuk ki, hogy vizesek. Élünk a vízborította területek jövedelmezőségének hagyományaival és lehetőségeivel.

A vízzel borított területek ugyanis nem esnek ki a jövedelemtermelésből, sőt *az új (gazdasági) körülményeknek jobban megfelelő haszonvételekre van lehetőség*. Ehhez csak némi marketing és – a mezőgazdaság mai eltartott helyzetéből fakadóan – a meglévő agrárszabályzó és **-támogatási rendszer igazítása** szükséges.

A Nagykőrüi Tájgazdálkodási Program jelenleg futó részei a következők:

- A kubikgödrök revitalizációja, bekapcsolása a Tiszához. (A halak természetes szaporodásának biztosítása, mentetlen oldali rehabilitáció, tanulságokkal a továbbiakra.)
- Az Anyita – tó visszaállítása és működtetése. (A fokgazdálkodás felújítása hullámtéri öblözetben.)
- A Nagy – fok rehabilitációja. (A nagykőrüi ártéri öblözet komplex rehabilitációja a mentett oldal megfelelő részeinek szabályozott vízborításával.)

⁵ Lásd részletesen: Balogh Péter: *Az ártéri tájgazdálkodás koncepciója*. in: Földrajzi Közlemények 2001/3-4 pp.249-270.

⁶ Amit szidhatunk addig, amíg fel nem fogjuk, hogy éppen ez – a rendszerszerű csapadékhiány – teszi lehetővé a kimagasló napfénytartamot.

Az ártéri öblözet komplex rehabilitációja tartalmazza a **tájhasználat** egész öblözetre / községhatárra kiterjedő reformjának kísérletét az alábbiak szerint:

- Tavak, halastavak. (Nyáron több, télen kisebb területen: a laposokat árvízkor a meghatározott szintig feltöltenénk – többlet költség nélkül, gravitációsan, hiszen az árvízszint minden évben eléri a feltöltés szintjét. A vízzel a halakat is be kell engedni.)
- Rétgazdálkodás, extenzív állattartás. (A vízfelületek környékén és helyén.)
- Szántóföldi művelés. (A magasabb vagy jobb minőségű, jól megközelíthető táblákon.)
- Gyümölcsstermesztés. (A nagyhírű cseresznye termesztés mellett, az ártéri gyümölcsészet jelentőségének visszaállítása.)
- Erdőgazdálkodás, nádtermesztés, stb. (Energiaerdők, fűfeldolgozás, gyógynövény, stb.)
- Idegenforgalom és egyéb járulékos haszonvételek. (Horgász-, pákász-, lovasturizmus, stb.)

A Nagykőrüi Tájgazdálkodási Program egy olyan kísérlet, amelyből választ kaphatunk arra, hogy mennyiben és hogyan alkalmazható ez a megoldás. A nagykőrüi mintaterület mindenben mutatja a tiszai meanderöv ártéri öblözeteinek jellegzetességeit, így alkalmas a modellértékű kísérlet lefolytatására.

A Nagykőrüi Tájgazdálkodási Program az ártéri gazdálkodás felújításával az egész Tisza vidék komplex agrárstrukturális, környezetvédelmi és vidékfejlesztési **mintaprogram**jaként kínálgatik, a megoldás legalább részbeni lehetőségét hozva az alábbiakra:

- a mezőgazdaság EU csatlakozás utáni problémái,
- vízgazdálkodás, ár- és belvízvédelem,
- foglalkoztatás, a lakosság megélhetésének helyben történő biztosítása,
- idegenforgalom-fejlesztés,
- tájrehabilitáció, környezet- és természetvédelem.

Az itt vázolt koncepció alkalmazásával a következő változások, eredményeket várjuk:

- Csökken a Természet terhelése legalább helyi szinten védekezünk a fenyegető ökológiai katasztrófa ellen. Lehetővé válik életfeltételeink hosszú távú fenntartása.
- A csökkentett terhelés mellett az új és korszerű haszonvételeknek köszönhetően megnő a táj jövedelem termelő képessége, a vidék megszűnik költségvetési teher lenni.
- A szükségből erényt kovácsolunk, ha a belvizes, alacsony értékű szántóterületek művelését változtatjuk meg (v.ö. EU csatlakozás).
- A nem gazdaságos (EU korlátozott) gabona-hús termékszerkezetet minőségi (pl. bio) és munkaigényes hungarikumok előállításával váltanánk ki.
- Növekedne a vidék önfenntartó/önellátó képessége. A nagyobb munkaerőigény helyben biztosítaná a lakosság megélhetését. Az új lehetőségek jellegéből adódóan a cigány lakosság is inkább találna kedvére valót.
- A belvízveszély csökken, amennyiben a belvizes területeket vizes élőhelyekként hasznosítjuk. (Egyidejű ökológiai és gazdasági hasznosság.)
- A koncepció teljes körű alkalmazása esetén az árvízveszély csökkenne, hiszen a szabályozottan szétterített ár csökkentené a vízmagasságot.
- A vegetációs időszak óriási csapadékhiányát az ugyanakkor jelentkező nagyvizek visszatartásával ellensúlyoznánk.
- A mederben levonuló szennyezések ökológiai kártételeit jelentősen mérsékelné az elzárható ártér-hátország működtetése.
- Újrateremtődnek az egykor legendás tiszai halgazdagság ökológiai feltételei.

- Ez a tájhasználat a táj revitalizációját is jelenti. A természetközeli élőhelyek nagyarányú növekedése európai jelentőségű példává emelné a Tisza – vidéket. A természetközeli mozaikos táj alapot nyújtana a táj- és agrárturizmus fellendítéséhez.

A Nagykörúii Tájgazdálkodási Program részprogramjai

A fenti cél(ok) elérését, illetve a vázolt modell pontosítását, kipróbálását, bevezetését, az érintett szakmák és a lakosság meggyőzése és a kockázat csökkentése miatt lépcsőzetesen gondoltuk megvalósítani. Így a teljes (tervezett) program 5 részprogramból áll, amelyek egymásra épülnek, de egymástól függetlenül vagy egyszerre is futtathatók (l.m.: 1. ábra):

- 1. Kubikgödör Hasznosítási Program**
- 2. Anyita-tó újraélesztési program**
3. A Pityókai holtág rehabilitáció
4. Az Alsóréti Holt-Tisza hasznosítása
- 5. Az ártéri tájgazdálkodás mentett oldali bevezetése**

Az első három részprogram a töltéseken belül, a mentetlen vagy hullámtéri részen próbál természetszerű, ökológiai – tehát gazdasági (!)– haszonnal, illetve esetenként egyidejű közvetlen jövedelemszerzési lehetőséggel járó tájszemléletet és -használatot bevezetni; a másik kettő a mentett oldalon a bal, ill. a jobb parton.

Jelenleg a **1**, **2**, és **5**-ös számmal jelölt, **vastagon** szedett programok megvalósítása folyik, melyek közül a Kubik program esetében a vízgazdálkodási infrastruktúra elsődleges kialakítása befejeződött, és megvannak a működtetés első tapasztalatai is. Az Anyita-tó fokánál már túl vagyunk az első zsilip átépítésén is, a legeltetés 5. éve folyik, a mentett oldali komplex táj(használat) rehabilitáció előkészítésében kész vannak a tájgazdálkodás tervei, de a VTT-beli megvalósítás központilag egyelőre elmarad. A szabályozások által bal partra került – így gyakorlatilag elszakított – határrészek rehabilitációjának szervezése nehezebb, így korlátozott kapacitásunk következtében későbbre került.

Kubikgödör Hasznosítási Program

(5 km hosszan a töltés mentén – érintett összesen kb. 50 ha)
(2.a, 2.b ábra)

A probléma és a megoldás

A töltések mentetlen oldalán húzódó kubikgödröket áradás alkalmával elborítja a víz, az így keletkező tavak igen kedvezőek a halak szaporodásához. A nagyobb példányokat a madarak illetve a lakosság egy része hagyományosan hasznosítja, hasznosította. Ez a természetszerű tájhasználat (egyelőre csak az emberi tájhasználók részére...) ugyanis tiltott, egyre inkább büntetik, ami elősegíti a helyi lakosság végleges leválasztását a helyi tájról. Ezt jelenti a modernizáció a Tisza-vidéken: egyre jobban ki vagyunk szolgáltatva a városi kulturális és gazdasági hálózatoknak. A kubikok kiszáradásakor azonban rengeteg hal elpusztul; de az igazi kár az elmaradt haszon: a milliányi elpusztult ivadék, melyek a Tisza természetes halszaporulatát biztosíthatnák. Ezt a folyamatot (a biológiai vagy pusztulását) a folyó

modernkori szemlélete és használata idézi elő, legkonkrétabban az, hogy az áradások után a kiskörei duzzasztás megkezdésével nagyon hirtelen „szippantják ki” a vizet a megmaradt árterekből, így a vízhez kötődő biológiai kincs, ingyenes örökítő anyag és információ szárazra kerülve elpusztul. Ez az állandósult rendszerszerű zavarás persze a gyomfajok terjedésének kedvez, aminek eredményeképpen áthatolhatatlan és használ(hat)atlan „dzsumbuj” keletkezik – ahogy a vízügyi szakma nevezi (hiszen ez éppen az árvizek levezetését gátolja a legjobban), és ahogy egyébként a társadalomban is ez jelentkezik. A hirtelen leszippantott víz a – szintén a szabályozás miatt túlmeredek – mederoldalak megcsúszását is okozza – amivel megint a vízügy magának csinál megoldandó feladatot, a lakosság veszélyeztetése és költségviselése mellett...

A szabályozáskori pusztítások orvoslása persze túlmutat lehetőségeinken, de a kubikgödrök és a főmeder közti szabályozható kapcsolat megteremtése és működtetése segíthet a károk részleges enyhítésében. Ez úttörő példa a fokgazdálkodás modernkori alkalmazására is: az egyes kubikgödröket összekötjük egymással és a főmederrel – mint ártéri laposokat a fokokkal. A maradéktalan lefolyás lehetőségét a gödrök alján húzott medrek (csatornák) kialakításával segítjük elő. A kubikok vizét egy övesatorna gyűjti össze és vezeti a legmélyebb ponton lévő zsilipen keresztül a Tiszába. Egy zsiliphez egy kubikgödör-bokor tartozik, amely albokrokra tagolódhat. Egy-egy kubikbokor egy-egy család gondozásába lenne kiadva. (2.a ábra)

Amikor az ivadékok megerősödtek, illetve mielőtt kiszáradnának a kubikok a maradék vizet a megőrzött, illetve megnövekedett értékű biológikummal visszaengedjük a Tiszába. Ezzel lehetővé válik az egyidejű gazdasági és ökológiai hasznosítás, hiszen a nagyobb halak kifogása mellett a kisebbek visszaengedése is biztosított. A halállomány fajösszetételét is kedvezően lehet befolyásolni az erőszakos, tájidegen fajok (elsősorban a törpeharcsa) szelektív halászatával.

A koncepció kidolgozása 1999-ben, a kiemelkedő halbőséget hagyó árvíz alkalmával kezdődött. A munkálatok megkezdése 2000 nyarán a WWF Magyarország támogatásával vált lehetségessé. Ebből 2001 ősziig egy 400 méteres szakasz átalakítását sikerült megoldani (33 kisebb-nagyobb kubik, összesen 3,2 hektáros területen). Majd a SAPARD előcsatlakozási pályázaton nyert nagyobb összeg segítségével 2002 ősziig, a Nagykörútól Dobáig mintegy 5 km hosszan, gyakorlatilag a teljes felújítható szakaszon kialakítottuk a tervezett csatornahálózatot.

A kubikgödrök fehér fűzekkel beültetett sávja töltésvédelmi véderdőként szerepel, állami tulajdonú, vízügyi kezelésű terület. A KÖTIVIZIG nyitott volt kezdeményezésünkre, a program végrehajtása céljából 10 évre jelképes összegért bérbe vettük a területet.

Működtetés és tanulságok

A szükséges infrastruktúra kialakítása jelentős beavatkozással jár, ami túlzott mértékben zavarja az egyébként háborítatlan – talán túlzottan is őserdei – élőhelyet. A beavatkozások mégis azzal indokolhatók, hogy a táj teljesebb működését szolgálják, az ártér óriási bioproduktivitása pedig hamar begyógyítja a sebeket.

Jelenleg hármas haszonvétel jelentkezik: a hal, a fa és az ökoturizmus. Ezekhez jöhetne még a legeltetés, ill. különböző gyűjtögetési haszonvételek, pl. gombászat, gyógynövény-gyűjtés, stb. A halászati haszon fenntartásához szükséges a csatornák fenntartása – ami éves rendszerességű kotrást jelent – elviselhető mértékű zavarással megoldható. A fa haszonvétel a tüzelőként hasznosítható uszadékfák és a túlzottan elszaporodott tájidegen fajok (amerikai kőris, zöld juhar, gyalogakác) eltávolítását jelenti. Ez a kérdés a cigányság téli tüzelőellátásával, a hullámtér vízlevezető képességével és a természetszerű élőhelyek védelmével függ össze; meggyőződésünk, hogy helyben a helyes arányok megtalálhatók és mindhárom érdek kielégíthető. Az eddigi tiltások és a gazdátlanság orvhasználatot és gondozatlanságot eredményez(ett), megoldás a gazda, a gazdasági érdek és a felelősség (újra) megtalálása lehet, ahogy a tévesztés és az iparszerű állattartás bevezetése előtt, a szerves társadalom idején volt.

A működtetés során egyrészt kiderült, hogy a koncepció jó, az ártér és a folyó egységének hangsúlyozása, az akadályok eltávolítása jelentős környezeti érték megteremtődését teszi lehetővé. Másrészt viszont kiderült, hogy nehéz az általános gazdasági (kulturális) főáramlatokkal szembe menni, helyi szinten, korlátozott lehetőségeinkkel nem tudjuk visszahozni a természetszerű tájhasználatot. Eddig nem sikerült gazdászellemtű cigánycsaládokat találni, akik további külső támogatások nélkül fenn tudnák tartani az egyidejű ökológiai és ökonómiai hasznosságot biztosító rendszert. Azóta erősítjük környezeti nevelési programunkat, de a megoldást a keretek biztosítása: a központi szabályozás változása hozhatná. Pontos példa, hogy az illetékes Nemzeti Park bírságot szabott ki 25 száll (a bírság indoklása szerint is!) gyalogakác decemberi kivágása miatt, amivel egy 80 éves cigányembert értek tetten, amint biciklijével szállította haza a bűnjeleket – ráadásul el akarta tüzelni őket!

A csatornák (fokok) és a kubikok elhelyezkedése miatt (350 – 400 cm-es vízállás) a kubikok feltöltődése 95 %-os biztonságu. A kérdés az, hogy mikor és mennyi időre töltődnek fel, ettől függ ugyanis az ártéri halállomány mennyisége és összetétele. Az áradás ütemeződése döntő a halak szaporodása (tehát a jövőbeni halgazdagság) szempontjából is, hiszen sok faj nem képes szaporodni a csatornává tett mederben. 1999 óta folytatott vizsgálatainkból a rendszertelen vízjárás és a cian pusztítása miatt még nem tudtuk a pontos összefüggéseket feltárni, de annyit ki lehet jelenteni, hogy a monitoring tevékenység a monitorozást végző kutató(intézet) fenntartását segíti elő, a táj, a biodiverzitás és a fenntartó emberi tájhasználat fenntartását az segítené elő, ha hagynák működni a helyi rendszereket, ha a főáramlati rendszerek nem úgy lennének kialakítva, hogy minél inkább gátolják a helyi rendszerek szerves működését – természeti és társadalmi tekintetben egyaránt.

Már e kis részprogramnak is általánosabb tanulsága, hogy ártereink valódi működtetésének kulcsa a fokgazdálkodás, így lehet esélyünk túlélni az öngyilkos elfogyasztói gazdasági rendszer hatásait (rendszertelen vízjárás, szennyezések, stb.); és hogy a gyakorlatban a program teljeskörű megvalósulását leginkább a megfelelő gazdasági környezet hiánya és a közgondolkodás kisebb-nagyobb torzulásai nehezítik. Ezek gyógyításához megfelelő hullámtéri szabályzó- és támogatási rendszerre, valamint több időre és munkaidőre van/lesz szükség.

Beigazolódott a program indulásakor emlegetett kettős mintaértéke: egyrészt az egész Tisza mentén lehetne alkalmazni az itt kikísérletezett módszert; ez folyamatos, természetes, olcsó halutánpótlást biztosítana. Megszerzett tapasztalataink hatékonyan hasznosulhatnak az ötlet kiterjesztése során. Másrészt ez a kisebb sávszerű terület tényleg mintája a nagyobb ártéri öblözetek komplexebb tájrehabilitációjának is, amennyiben itt ugyanazokat a vízgazdálkodási és tájhasználati elveket és építési módszereket alkalmazzuk.

Hullámtéri tájgazdálkodási program

(Tóalja, Anyita-tó – mentetlen oldali öblözetben kb. 200 ha)

A probléma és a megoldás

Az Anyita-tó kis ártéri öblözete közvetlenül a magasparton fekvő község alatt helyezkedik el (l. 1., 3.a, 3.b. ábrák). A kb. 300 ha kiterjedésű természetföldrajzi egység egésze az árvízvédelmi fővonal megépítése után is szerencsésen a mentetlen oldalon maradt, így itt átmentődött az ártéri zöldség és gyümölcskultúra. Ebből az időből származik a mondás: „megfial a Tóalja” (az öblözet helyi elnevezése az Anyita-tó után: Tóalja). Az iparszerű mezőgazdaság elterjedésével azonban éppen a tó létét kérdőjelezték meg: az 1970-es években a tavat a Tiszától elzáró nyári gát épült, a területet lecsapolták és szántották. Azóta éppen az iparszerű mezőgazdaság léte kérdőjeleződött meg, és 1998-ban szerencsésen a gát is átszakadt, így a tó újra élheti az ártéri tavak ciklikus életét. Az ésszerűtlen használat azonban torz tájat hagyott maga után: a betöltésezett fok miatt felgyorsult a feliszapolódás, a vízjárás szabályozhatatlan, a halászati jog rendezetlen, a vízborítás nem tűrő idegen hibridnyarak kipusztult állománya csúfoskodik, a felhagyott szántókon áthatolhatatlan gyalogakác dzsungelt hozott létre az árterek áldott bioproduktivitása.

A nyilvánvaló megoldás a táj eredeti adottságaihoz igazodó, azokat kihasználó tájhasználat újraélesztése, ami egybe a jövedelemtermelést és a tájat magát is újraéleszti. A Program *a szinteknek megfelelő hármás használat* kialakítását célozza: a tó medrét tómedernek szeretnénk használni (állandó vízborítás, vizes élőhely, hal, fűz, nád, fa, stb. közösségi hasznosságokkal), a gyakrabban, de időszakosan vízborította köztes zónán, a felhagyott szántókon dúsan tenyésző gyalogakácós területen ártéri legelőgazdálkodást indítottunk be, a legmagasabb folyóhát (a vízügyi irodalomban övzátonynak nevezett) területeken pedig a túlélő gyümölcskultúra megerősítésén fáradozunk. A manapság oly ritka pedig oly kívánatos, a Program által megcélzott természetszerű kultúrtájon jelentős – eleinte inkább nem anyagi – hasznot ígér az ökoturizmus, mely az itt hagyományosan fejlett falusi turizmushoz a leginkább illő tevékenységeket tudja kínálni. A terület a Közép-Tiszai Tájvédelmi Körzet részeként a Hortobágyi Nemzeti Park felügyelete alá (is) tartozik, ráadásul a Tisza-tó idegenforgalmi régió legnyugatibb részeként annak nyugati kapuja (lehetne).

A Nagykörűi Tájgazdálkodási Program részeinek egymásra épülése a tulajdonviszonyok tekintetében is megmutatkozik: míg a kubikok sávja központi tulajdonú-kezelésű terület, a Tóalja területe már magánkézben van, a program a tulajdonosok hozzájárulásával folyik. Ebben segít, egyrészt hogy a hagyományosnak mondott iparszerű módszerek a tényleges beavatkozások területén megbuktak – hiszen egyrészt éppen ez indokolja programunkat –,

másrészt hogy a támogató gazdák a megvehető területeket megvásárolták, ill. a gazdasági tevékenység összehangolás érdekében létrehozták az „Első Ártéri Termelő és Szolgáltató Szövetkezetet”, mely pl. a szürkemarhák legeltetését is végzi. Az Anyita-tavon néhány birtok osztozik, a legeltetendő részeket bérlő a Szövetkezet, a parti hát gyümölcsöseinek kisparcellás zártkerti ingatlan státusza (378 db) pedig megfelelő a Program szempontjából.

Működtetés és tanulságok

Az Anyita-program a Kubik-program első sikerei után, ill. azzal összekapcsolva a SAPARD előpályázattal indult el 2001-ben. Ezzel egyidőben a Bajai Műszaki Főiskolával közösen megvizsgáltuk a terület hidraulikai-hidrológiai viszonyait. A 2001-es évben a havonta kilépő kisebb áradások miatt csak a szükséges felméréseket tudtuk megcsinálni, a földmunkák a 2002-es költési időszak után kezdődhettek. A feliszapolódó fok medrének kimélyítése után zsilipet építettünk be a nyári gát keresztezésénél, aminek története tanulságokkal szolgál a hasonló jellegű munkákhoz:

- 2003 decemberére lett kész az első zsilip, de a költségtakarékos kivitelezés hamar megbukott a víz próbáján, a zsilip a tavaszi árvíz folyamán kimosódott,
- 2004 április végén, amikor lezártuk már csak 2/3-nyi vízmagasságot tudott visszatartani. A helyzet további romlását a
- 2004 októberében szakszerűtlen (megfelelő tömörítés nélküli) helyreállítás nem tudta megállítani, a
- 2004 novemberi és decemberi kisebb árhullámok megint kimosták a zsilipet.
- 2005 júniusában hősi küzdelemben igyekeztük a zsilip mellett távozó vizet megfogni, de kézi fegyvereink elégtelennek bizonyultak, a zsilip végül is talpig kimosódott.
- 2005 novemberétől a WWF LIFE pályázatának utolsó lendületéből erősebb szárnyakkal láttuk el a zsilipet és a csatlakozó földtöltést rétegenként tömörítettük. A 2006 márciusáig folyó munkálatok során (a tél nem kedvez a vízepítési munkálatoknak) a nyári gát szakadását drótfonatba ágyazott terméskővel rögzítettük. 2006 tavaszán az eddigi második legnagyobb árvíz vizsgáján jól vizsgáztak munkálataink: a zsilip felső szintjéig, a szakadás küszöbszintjéig meg tudtuk tartani a vizet, ami megfelel az öblözet magasabb részein ésszerűen folytatható haszonvételeknek is.

Az Anyita-tó hozzájárulását a tiszai halgazdagsághoz halfaunisztikai felméréseink igazolták⁷ (átlagosan 20-30 egynyaras ivadék köbméterenként). A nagyobb halak forgalmáról 2004 november elején tudtunk átfogóbb vizsgálatot végezni, amikor is a halráccsal elrekesztett zsilipen keresztül engedték le a tó vizét – a régi foki (rekesztő) halászat módszerét felélesztve. Ez alkalommal 15 mázsa méretes ezüstkárásztadtunk el (mintegy 150 ezer forint értékben) és (egyebek mellett) több mint 2000 db kifejlett, de még méreten aluli csukát emeltünk át a főmederbe – ami a piacon 600 ezer forint bevételt jelentett volna... A munka költségként 5 ember 5 napi bére, a szerszámok használata, és a szállítás jelentkezett, amit az ökológiai szempontból nemkívánatos ezüstkárászok értékesítése fedezett. Az igazi hasznot a 2000 csuka felnevelése jelentett a táj és a hosszabb távú hasznosítás szempontjából, ami pénzbevételeként

⁷ Lásd bővebben: Demény Ferenc: Halfaunisztikai és élőhelyi vizsgálatok Nagykőrű térségében. Szakdolgozat SZIE MKK KTI 2006.

is jelentkezhetett volna, illetve jelentkezhetne a jövőben, ha meg lenne /lesz oldva ezen környezeti szolgáltatás központi (állami) díjazása.

A szürkemarhák a WWF LIFE programjának segítségével 2001 novemberében érkeztek a területre, így először a 2002-es vegetációs időszakban kezdtek „tájrehabilitációs munkájukhoz”. A 40 fős létszám, 10 %-os értékesítés mellett, 2006-ra 93 fős állományra növekedett (tehenek, üszők, tinók, borjak, bika). Mintegy 50 ha gyalogakác-mentesítését végzik a hullámtérben júniustól szeptemberig. Az év más időszakában más takarmányról kell számukra gondoskodni, részben az árvízi vízborítás, részben a gyalogakác vegetációs szokásai miatt. Ez komoly feladatot, szervezést és költségeket jelent, különösen azért, mert a táj és az emberek már teljesen átálltak az állatmentes, illetve iparszerű (istállózó) gazdálkodásra (legelőterületek aprózottsága, parcellahatárok ésszerűtlensége, állatmentes tarlóművelés, legelő lábasjóságok különlegessége, élővízi itatás nehézsége, mentett oldali gyepek terméketlensége aszályos években, stb.). Ehhez illeszkedik a megfelelő szándék és szaktudás (humán-erőforrás) kiveszése, vagyis hogy már nemigen találni hozzáértő, felelős gulyásembert a Hortobágytól Bugacig terjedő, egykor legeltetése miatt európai jelentőségű Tisza-vidéken.

A piac, a támogatások, és pályázatok nem kedveznek a egészséges (nem ipari nyersanyagként termelt) hús előállításának, a fentebb említett hátrányokat az agrárpolitikai eszközökkel nem ellensúlyozzák, a felvásárlók, vágóhidak kevesebbet ajánlanak a szürkemarháért. Itt is megjelenik a kubikprogramnál levont tanulság: a gazdasági, kulturális (amennyiben az iparosított, céllá emelt fogyasztást kultúrának lehet nevezni) főáramlattal szemben, a jelenlegi rendszerben nehéz (lehetetlen) fenntartható természet-szerű gazdálkodást folytatni.

A zártkerti gyümölcsösök felmérése, a továbblépéshez szükséges adatbázis felállítása 2002 őszen kezdődött meg⁸. A jelenlegi gazdasági folyamatok itt is a koncentrációt (végig a termelés-felvásárlás-értékesítés folyamatában), a helyi (kis)gazdaságok elsorvasztását, gyarmatosítását célozzák, ami nem kedvez az ártéri gyümölcsészetnek. Az utóbbi évek nagyra növelt árvizei és egyéb szélsőségei szintén nem segítik ezen ősi-hagyományú kultúra, évtizedes fák fennmaradását.

A Program ugyanakkor éppen az által van sikerre ítélve, hogy az Anyita-tavat nem mi, hanem a Természet találta ki. Míg a jelenlegi önpusztító elfogyasztói rendszerrel ez fordítva van. Az ártéri tó fenntartásának lehetőségét az elmúlt évek a rendszertelen vízjárás és a változatos vízmérleg (csapadékellátottság) ellenére is bizonyította. A tó ökológiai egyensúlya a hosszantartó meleg és csapadékhiányos időszakokban is megmaradt – bár területe, az ártéri tavak ciklikus életének megfelelően 150 és 50 ha között változott. A vízállás idősorokból kitűnik, hogy lehetnek évek, amikor nem tud megújulni a tó víztömege, és a szélsőségek már tapasztalható növekedése csak kedvezőtlen változásokat hozhat. Ezzel együtt – és éppen ezért – az ártéri tavak tavakként való használata fokozottan indokolt, abban csak bízni lehet, hogy az így helyi szinten rehabilitált környezetünkben túl tudjuk élni a globális iparszerű-természetpusztító hozzáállásunk globális következményeit.

⁸ Lásd bővebben: Fersch Barbara: Ártéri gazdálkodás: hullámtéri gyümölcsstermesztés vizsgálata Nagykőrű községben. TDK dolgozat. 2004. BCE KTK

Az Anyita-tó állandó vízszintjeként a morfológiai vizsgálat és az utóbbi 7 évben is tapasztaltak alapján a 84,5 méteres magasságot megfelel. A gyümölcs- és kertkultúra a 87 méterig felmagasodó folyóparti háton 85,5 – 86 méteres magasságig bizonyult életképesnek. A köztes sávban a mindenkori víz- és időjárásnak megfelelően, az árterekre egykor oly jellemző átmeneti víz-rét-legelő felszínborítás és tájhasználat tűnik indokoltnak.

A Program kapcsán egyelőre a tüzelhető, az ehető, és a legel(tet)hető biomassza erőforrásait bizonyította az ártér. A problémák a felépítményben, a gazdálkodás emberi szabályozásában jelentkeznek. Jelenleg nem biztosított egyértelműen a halászati jog, illetve egyértelműen bizonyított a legeltető állattartás beindításának veszteségessége. Ezen megfelelő területalapú, de tevékenységhez kötött támogatások, ill. a tágabb gazdasági környezet változtatása segíthet. A helyi ember helyi tájjal való megfelelő kapcsolatának kialakulásához nem anyagi tényezők is szükségesek, az egyik fontos lépés, hogy a helyi terület használatának jogát és felelősségét helyi kézbe kell adni.

Mentett oldali fokrendszer felújítása, a korszerű ártéri tájgazdálkodás kialakítása

(A program tulajdonképpeni céljaként, a községhatár mentett oldali ártéri részein – kb. 2500 ha.)

A probléma és a megoldás

A modern, iparelvű kor a mozaikos természeti adottságokkal jellemezhető tájat a külső (rövidtávú) gazdasági érdekeknek megfelelően homogenizálta. A táj eredeti működési mechanizmusával ellentétes beavatkozások mára aláásták az itteni élet fenntartásának lehetőségét. A folyamat az erdők jóformán teljeskörű kiirtásával kezdődött, majd a Tisza szabályozás folytán a vízháztartási egyensúly és az egészséges talajélet ellehetetlenítésével, az iparszerű mezőgazdaság általános elterjedésével tetőzött.

Az iparszerű-intenzív mezőgazdaság mára már rövid távon sem jövedelmező, de a helytelen vízgazdálkodás a továbbiakra is lehetetlenné teszi a természeti adottságokra, értékekre alapozott új, korszerű tájgazdálkodás beindítását, ami pedig a reális kitörési út lehet. (Lásd még fentebb, a Helyzetértékelés c. fejezetben)

A táj eredeti működési mechanizmusára épülő, a természetes adottságoknak megfelelő tájhasználat elterjesztése szükséges életlehetőségeink újratermeléséhez, az élő és élhető táj kialakításához. Ennek megfelelően a Program célja a természetes mélyvonulatok és a meglévő csatornahálózat felhasználásával a mentett oldali ártéri tőrendszer kialakítása, és a vízállásos területek megfelelő hasznosítása (extenzív halgazdálkodás, horgászat, nádgazdálkodás, legeltetés, ökoturizmus).

Az 1998 óta eltelt időszak katasztrofális vízgazdálkodási jelenségei nyomán a hivatalos vízgazdálkodási paradigma is megváltozott /változik: amíg eddig fel sem merült a tiszai árvízi víztöbblet mentett oldali kivezetésének létjogosultsága, addig ma az új árvízvédelmi koncepció (VTT) egyértelműen kijelenti a mentett oldali árvízi tározás szükségességét.

Itt a lehetőség: az országban elsők között mutathatunk be egy olyan új víz- és tájgazdálkodási rendszert, amely úgy válaszol a gazdasági és árvízi kérdésekre, hogy egyúttal megfelel az ökológiai igényeknek -lehetőségeknek is. (Lásd még fentebb, a NTP koncepciója c. fejezetben, valamint az 1., 4.a, 4.b ábrákon)

Az egész Nagykörűi Tájgazdálkodási Program elsődleges célja a mentett oldali tájhasználat korszerűsítése, sőt az egész NTP beindítását azért kezdtük meg a '90-es évek közepén, mert felismertük, hogy a mentett oldali tájhasználat nem megfelelő. A fentebb említett részprogramok is a tapasztalatszerzést és a nagy változtatás bevezetését, előkészítését szolgálják. Hiszen nem egyszerűen egy-egy kisebb, egyébként is a hullámtéren mint mostoha-területen lévő tájrészlet „természetvédelmét” akarjuk elérni, hanem több ezer éves, jelenleg pusztuló életterünk újraélesztését, további évszázadokra történő biztosítását.

A feladat óriási, mégis a NTP éppen annyira (és azért) van sikerre ítéelve, amennyire ökonómiai és ökológiai szempontból is fenntarthatatlan a jelenlegi tájhasználatunk. A résztvevők és a (meg)érintettek felelősége ennek a küldetésnek megfelelni. A Program jelenleg is az előkészítés szakaszában tart, ugyanakkor például elvi vízjogi engedélyes tervünk és – ami valószínűleg fontosabb – egyre érdeklődőbb gazdáink vannak.

Az érintett területen ugyanis hús-vér gazdák (néha virtuális tulajdonosokkal a háttérben) nagyon is valóságos gazdálkodást folytat(ná)nak. A jelenlegi rendszer kilátástalansága miatt már a legnagyobb helyi gazdálkodó szervezet a TSZ-ből alakult Rt. is mutat hajlandóságot az új módszerek kipróbálására. A gazdák hozzáállása azonban alapvetően az őket irányító szabályozókön múlik – jelenleg a tájhasználat (agrártermelés) nem a természeti, hanem a gépészeti adottságokhoz, és ez utóbbit erősítő támogatásokhoz igazodik.

A vízborításra kijelölt területek 95 %-a jelenleg szántó, (elvileg) 10-20 AK érték között, de jelentős belvíz és aszály veszéllyel. 2002-ben nem egy helyen volt rá példa, hogy háromszor kellett bevetni a területet, mert az első kifagyott, a második pedig kiszáradt. Így sikerült elérni a hektáronkénti 10-15 mázsa búza, ill. 20-30 mázsa kukorica termést. Előző években megesett, hogy a parcella egyik felén a belvíz, a másik felén az aszály miatt nem kelt ki a vetés. Jó példa az iparelvőségre a repce esete is: a szerződöttnél 2 héttel korábban beérett termésnek kellett igazodnia az ipari kapacitás szerződésben meghatározott dátumához...

Ilyen körülmények között nem jelent túl nagy kockázatot az átállás, amit meg lehetne kezdeni párszáz hektár árasztásával is. Persze a kitörési lehetőséget nem egy kis, zárt félipari halastó létrehozása jelenti, hanem pl. olyan szántóterületek tavaszi árasztása, amin utána (akár) kukoricát (is) lehetne nevelni. Jelentős területeket lehetne gyepesíteni, ami a szálastakarmány szükségletét biztosíthatná az utóbbi időben, az EU csatlakozás kapcsán hozott lehetetlen szabályozás miatt ellehetetlenülő tejelő tehenészetnek. Összességében az ötezer hektáros határ mintegy fele kínálkozik elárasztásra, amiből 100 – 1000 hektár közötti állandó vízállás alakítható ki. A természeti adottságok korlátozottak ugyan, de a korlátokon belül ragyogó és változatos lehetőségek kínálkoznak – illetve a korlátokon belül kínálkoznak a ragyogó és változatos lehetőségek...

Az ártéri gazdálkodás komplexitásának példaként meg kell említeni, hogy az egykori medrek által alámosott homokhátak mentén, az egykori medrekben (újra) létrehozott tavak (lásd 1. ábra) a kiemelt helyzetben lévő homokhátak talajvíz-ellátottságát jelentősen javítják, ami azért fontos, mert ezen területeken terül el a község életében oly fontos cseresznyés, aminek egyik legnagyobb problémája jelenleg éppen a kiszáradás. Így az árasztás azon területeken is jótékony hatású, amelyeket közvetlenül nem érint. (A javasolt tájhasználati változásokról lásd még a 3-as és 4-es számmal jelölt tanulmányokat.)

A (potenciális) tavak talpszintje 82-83 mBf., a feltöltés javasolt szintje 84 mBf., a mederél természetes magassága 86-87 mBf., az érintett községek 85-94 mBf. helyezkednek el, a töltéskorona, és a vele sajnálatosan egymagasságú LNV 91-90 mBf. közötti a területen. Az adatokból kitűnik, hogy a tavak feltöltéséhez, illetve vízcseréjéhez elegendő a meder élét 2-3 méterrel el nem érő, néhány nap tartósságú árhullámok is. Ez 400 cm körüli vízállást jelent (a vízmércék „0” pontja 79,36 – 79,88 mBf. helyezkednek el), amit 1979 óta csak 1990-ben nem ért el a Tisza. A vízjárás szélsőségeinek kiküszöbölésében segíthetnek a nagyobb, fentebbi, árvízkor feltöltendő illetve a duzzasztásból is feltölthető Hanyi ártéri tározóterek. Az onnan érkező (magasvezetésű) Dobai-főcsatorna a Nagykörűi-öblözet nyugati partján vezet végig. A tavak feltöltése innen is történhet a közvetlen tiszai kapcsolat megteremtéséig.

Megvalósítás és tanulságok

A NTP ezen lényegi részének megvalósításában addig jutottunk, ameddig egy helyi kezdeményezés valódi központi akarat nélkül juthat a mai központosított gazdaságban. Elértük, hogy a Nagykörűi öblözet bekerüljön a VTT tározók sorába, mint tájgazdálkodási célú tározó és elkészültek a tervek – majd az új akaratnak megfelelően nem történt semmi, hiszen újra az egyfunkciós, vízlevezetős árvízvédelmi koncepció került előtérbe, élő árterek helyett halott meder (csongrádi vízlépcső).

Nagykörűben ugyanakkor a szürkemarha mellett mangalica (a megye legnagyobb törzstenyésztete), cigája, valamint néhány racka és ló használja természetszerűen a tájat, pl. a 20 éve nem legeltetett nedves-szikes Karádi-gyepet. Mindezek működtetése azonban nem rendszerszerű, amíg nem nyer létjogosultságot a multifunkcionális (többhasznú) agrár-környezetgazdálkodás.

Legfontosabb tanulság, hogy fel kell ismernünk, hogy a Természet, azaz életünk terének és lehetőségének védelme nem valami járulékos vagy alternatív érdek, hanem közvetlen gazdasági érdek. És, ahogy a problémák oka, hogy ez nincs így, úgy a megoldás is ebben rejlik: a gazdasági érdeket olyanná kell alakítani, hogy a gazdasági tevékenység bele illeszkedjen a Természet funkcionális rendszerébe – ahogy eddig a természetet igyekeztek úgy átalakítani, hogy megfeleljen a gazdaság *szolgáltatára*.

A megvalósítás elvi nehézségét az adja, hogy a jelenleg elterjedt gyakorlat még nem így, hanem egyrészt a természet megváltoztatása által, másrészt természet- és környezetvédelmi látszatt megoldásokkal próbálkozik. Mert be kell látnunk, hogy a természetvédelmi vagy a környezetvédelmi eszközök csak felszíni és felszínes kezelések lehetnek, amíg egész

gazdasági és ebben (mező)gazdálkodási rendszerünk arra épül, hogy *elfogyassa* a természetet, vagyis életterünket, sőt a (közel)jövőbeni gazdasági tevékenységek lehetőségét.

A gazdasági érdekek szabályozására megvannak a gazdaság-szabályzó eszközök: a támogatásokon keresztül nagyon hatékonyan lehet befolyásolni /irányítani a tájhasználatot. Jelenleg az egész mezőgazdaság távirányított rendszer, a gazda (illetve a nagyüzem) azt csinálja, amit csináltak vele: jelenleg iparszerű nagytáblás nyersanyagtermelő mezőgazdaságot. (A mentett oldali ártereken folytatott szántóföldi gazdálkodás legalapvetőbb támogatását maguk az ártereket leválasztó árvízvédelmi töltések jelentik. Ilyen többszörös támogatás ellenében nem lesz fenntartható ártéri tájgazdálkodás. A támogatások ellenében nem tudunk csinálni semmit, ha támogatások megfelelőek lennének, nem kellene csinálnunk semmit – ill. nevelni, koordinálni, stb. igen, de az alap motiváció meg lenne: nem megszállottságból, hanem gazdasági érdekből (is) részt vennének az emberek.

A támogatások igazításán túl az új gazdálkodási módok működtetéséhez szükséges még vízgazdálkodási infrastruktúra központi megteremtése (az árvízvédelemmel összehangolva), illetve az alap vízellátás (éves költségeinek) biztosítása, hiszen a meglévő (vízvisszatartási) kapacitás sincs kihasználva. A vidék mai gazdasági ereje nem bírja a vizet pénzért megvenni. De ez nem jelentene többlet kiadást az államnak, csak a pénzt nem az árvíz levezetésére kellene elkölteni, hanem a kivezetésére és szétosztására. Az árvíz elleni védekezés során 1998 óta elköltött elköltött többszáz Md forint elég lenne... Ha a problémát okozó árvízi vízmennyiség „eliminálására” 300 ezer ha-t is vennénk igénybe, akkor (is) 1 millió Ft /ha jön ki. Másképpen: az árvízi víztöbblet „felfogására”, befogadására használt terület hektáronként (minimum) 1 millió forintnyi értéket (v.ö.: az „elkerült költség” fogalma) szolgáltatott (volna) – csak ebből (!).

Az új gazdálkodási módok bevezetésének /beindításának, és a termelés célzott, földalapú támogatása mellett az értékesítést is elő kellene segíteni (a fogyasztók nevelése, védjegy, marketing, reklám, egyéb piaci beavatkozások, vagy garantált felvásárlási ár /mennyiség, stb.)

Ábrák

- 1. ábra - átnézetű vázlat (Nkszintvonal21.jpeg)
- 2.a ábra - a Kubikgödör Hasznosítási Program vázlata (Kubik tkpvázlatZS.jpeg)
- 2.b ábra - átnézetű rajz a Kubik programról (rajz3 kubik.jpeg)
- 3.a ábra - légifotó az Anyita-tó program területéről (nkanyitamozai kozm.jpeg)
- 3.b ábra - átnézetű rajz az Anyita-tó programról (rajz4 Anyita2.jpeg)
- 4.a ábra - átnézetű rajz a Nagykörűi öblözetről a szabályozások előtt (rajz1 régen.jpeg)
- 4.b ábra - átnézetű rajz a Nagykörűi öblözetről a szabályozások következményeképpen (rajz2 most.jpeg)